

# Els inicis. Dues esglesioles a mitja muntanya

El terreny on avui hi ha el monestir i el santuari de Santa Maria són varis terraplens que en total tenen una extensió d'uns 550 metres de llarg per uns 140 en la part més ample. En aquests mesures s'han incorporat els edificis del monestir i del santuari, així com els diferents vials i els espais del ferrocarril cremallera. La situació topogràfica actual és el resultat de la transformació d'aquest indret per l'actuació constant de la comunitat monàstica a fi de guanyar espais on practicar el culte a la Mare de Déu i acollir els peregrins.



Monestir de Montserrat. Plataforma on es construirà el monestir i el santuari

Aquest espai està travessat o és espai d'intersecció de sis torrents de pronunciada pendent i totalment canalitzats avui, en part, per sota del que són els espais públics del recinte del monestir o del santuari. En la següent il·lustració s'han dibuixat reconstruint en algun cas el trajecte dels torrents que afecten a l'espai del recinte del monestir i santuari.



Monestir de Montserrat. Torrents que aboquen a la plataforma on es construirà el monestir i el santuari

El primer gran torrent és el de Santa Maria conegut també de la Vallmala (1). És un dels grans torrents de la muntanya de Montserrat que s'inicia des dels cims de la regió de Sant Jeroni i baixa directament en pendent pronunciada fins el riu Llobregat. El segon torrent (2) té la seva capçalera al peu de la regió de Sant Salvador i baixa ràpidament per confluïr, després de passar pel costat de l'agulla l'Elefantet, a la zona on avui hi ha part de l'hotel del Monestir i l'edifici del Venerable seguint avall fins el torrent de Santa Maria. El tercer torrent (3) transcorre per l'antiga canal dels Avellaners transformada a començaments del segle passat en el traçat de la via del funicular de Sant Joan i acabaria desembocant en el torrent de Santa Maria en l'indret on avui es troben diverses

dependències del santuari.

El quart torrent (4) és per passa part del trajecte de l'escala dreta i conflueix amb algunes dependències del monestir com són els antics "aposentos" del Venerable i la cuina. El curs natural d'aquest torrent és passar pel costat de l'edifici que avui és el centre de pastoral del Santuari i seguiria avall per anar a trobar el torrent de Santa Maria. El cinquè torrent (5) té el seu inici en el jardí del monestir just al darrera de les capelles laterals de la basílica la qual traspassava per sota els altars de Santa Escolàstica i el Santíssim, situats en la cara nord del temple, seguia passant entremig dels altars de Sant Benet i Sant Josep de Calassanç situats en la cara sud per acabar en el torrent de Santa Maria. El sisè torrent (6), anomenat del túnel, començava en el mateix jardí del monestir al costat de l'anomenat safareig, gran bassa, seguia per la part oriental de l'escolania , travessava la carretera i s'avocava per damunt de l'entrada superior del túnel del tren cremallera anat a buscar, metres avall, el torrent de Santa Maria quant aquest creua el camí de la Santa Cova. El setè i darrer torrent (7) començava al darrera de l'ermita de Sant Iscle, travessava la carretera i anava a buscar el torrent de Santa Maria forces metres més avall de l'anterior.



Monestir de Santa Maria de Montserrat. Simulació de la plataforma on es construirà el monestir i el santuari

En una part de l'espai comprés entre aquesta plataforma es construïren dues esglesioles. ¿Quan?. Es desconeix la data precisa de la seva construcció. El pare Anselm M. Albareda, monjo de Santa Maria que fou gran historiador i cardenal de l'Església catòlica, diu en la seva Història de Montserrat que la llegenda situa la seva construcció l'any 880 o 888. El cert és que la primera data documentada que es té sobre aquestes esglesioles correspon a una escriptura de l'any 888 on es cita, de forma indirecta, l'existència d'unes esglesioles a la muntanya de Montserrat. Segons alguns indicis, la construcció d'aquestes esglesioles podrien ser anteriors al segle IX; fins i tot algú ha parlat del segle VI, però no hi ha dades que confirmen aquesta possibilitat.

El cert és que el 20 d'abril de l'any 888 el comte de Barcelona Guifré el Pilós donà el seu fill Radulf al monestir de Ripoll perquè en fos monjo. En l'acta de donació s'esmenta que el comte lliure a aquest monestir, entre altres bens, *"les esglésies*

*de Montserrat, les que estan dalt de la muntanya i les de baix, amb el seu territori" (Et in alio loco in ipsa Marcha locum quem nominant Monte Serrado, ecclesias que sunt in cacumine ipsius Montis vel ad inferiora eius, cum ipso alode).* Aquestes esglésies es trobaven en el territori que el comte Guifré havia conquerit als sarraïns. En aquest document no es dieuen els noms d'aquestes esglésies, però, per unes referències posteriors, es sap que una d'elles estava dedicada a la Mare de Déu. Aquesta petita esglésiola d'advocació mariana fou la que evolucionà posteriorment en l'actual monestir i santuari de Santa Maria de Montserrat. Es molt probable que aquestes esglesioles, en aquells anys fossin uns edificis enrunats degut a que havien estat sota el domini dels sarraïns durant molts anys.

Durant uns quants anys no hi ha cap notícia referent a les esglesioles del monestir de Santa Maria de Ripoll a la muntanya de Montserrat. L'any 933 el monestir de Ripoll volgué confirmar amb el comte de Barcelona Sunyer la situació de les seves propietats a la muntanya de Montserrat. Per aquest motiu es redactà un nou document on s'esmenten per primer cop els noms d'unes esglésies situades a la muntanya de Montserrat. Aquestes eren: Santa Maria i Sant Iscle, a dalt de la muntanya; i Sant Pere i Sant Martí a la part inferior. Actualment, de totes aquests esglesioles només perduren les dos primeres: Santa Maria que en el temps es transformà en monestir i la de Sant Iscle avui integrada en jardí del monestir. No se'n sap res de les altres dues esglésies. S'especula que Sant Pere es convertí en l'actual parròquia de Monistrol de Montserrat. De l'altra, Sant Martí, no se'n sap on era.

El pare Anselm M. Albareda suggereix que no fora inversemblant que aquestes capelles, i concretament la primitiva esglésiola de Santa Maria, fossin erigides en l'època visigòtica. Si fos així, aquesta església havien d'haver estat construïdes abans de l'any 711 quan començà la invasió dels sarraïns. El nom d'alguna d'aquestes ermites, en concret Sant Iscle, sant màrtir cordovès conegut en castellà com Acisclo i germà de santa Victòria, podria especular-se que la seva construcció podria relacionar-se, en quant a la seva datació, a les migracions de cristians produïdes fugint dels territoris visigòtics ocupats pels sarraïns entre 711 i 720.

Sobre la seva forma el pare Josep de C. Laplana indica que pot agafar-se com a model de referència l'actual ermita de Sant Iscle prescindint dels elements romànics afegits posteriorment. Segons la descripció de l'ermita de Sant Iscle,

pròpiament s'hauria d'anomenar de Sant Iscle i de Santa Victòria), feta per l'oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona, aquesta església és un *“edifici d'una nau amb coberta de volta de mig punt; ampliada a la banda de llevant amb un absis semicircular llis, on s'obre una finestra de doble esqueixada. L'absis va cobert amb volta de quart d'esfera i s'uneix a la nau mitjançant un ressalt que fa la degradació entre els dos elements arquitectònics. A banda de migjorn hi ha un petit cos d'edifici adossat, que hauria fet les funcions de sagristia i que fou afegit a la capella posteriorment”*.

La façana de ponent també està molt modificada; és el lloc on s'obre la porta i sobre la qual hi ha tres obertures esglaonades (la única que dona llum al temple és la central; les laterals es disposen a manera de capelletes). Tant la porta com les obertures són rematades amb arcs de mig punt. Hi ha un petit campanar d'espadanya coronant la façana. El parament exterior és recobert amb argamassa, però hi ha llocs on és visible i es poden observar blocs de pedra de mides voluminoses, disposats en fileres. A l'interior el parament ha estat enguixat.

Així, les primitives esglésies devien tenir *“una sola nau rectangular, coberta amb una teulada d'encavellada i un santuari també de planta rectangular cobert amb una volta i oberta a la nau amb una arcada de ferradura més o menys ben feta”*. Deurien ser similars a les esglésies preromàniques de l'entorn montserratí com Sant Hilari d'Abrera (construïda sobre una vil·la romana en els segles VI i VII reedificada en els segles IX i X); la de Santa Margarida Saplanca (coneguda també com del Cairat en el terme municipal d'Esparraguera) o de Sant Pere del Brunet (ermita situada prop d'un mas que es troba a la carretera de Manresa a can Maçana en el terme de Sant Salvador de Guardiola ). La descripció de Santa Maria del Cairat (o Saplanca) feta per l'oficina del Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona és: *“una nau rectangular amb arcades cegues a les parets que porten la volta i reforcen l'edifici. Presenta l'arc triomfal lleugerament ultrapassat amb encongiment dels muntants i absis, de sòl més alt que la nau, trapezoïdal i inclinat cap al nord, cobert amb volta de canó. Dues finestres d'esqueixada senzilla i forma de pany de clau al sud i a l'est la il·luminen. La porta occidental fou refeta en època romànica. De l'exterior a l'interior de la nau, es baixen tres graons. Entre les arcades de la nau hi ha un banc solidari de la construcció. L'aparell és irregular, de pedres sense tallar lligades amb morter. A la volta de l'absis es veuen, encara, restes d'encanyissat”*.

✘	✘
Monestir de Santa Maria. Esglesiola de Sant Iscle al jardí del monestir	Monestir de Santa Maria. Esglesiola de Sant Iscle al jardí del monestir
✘	✘
Santa Maria Saplanca	Sant Hilari- Abrera

La relació topogràfica entre les esglesioles de Santa Maria i Sant Iscle no era tan diàfana en aquells moments com ho és ara. Quan es construí la gran plataforma per situar, en un primer moment el nou monestir i reaprofitada com a base per la nova església, s'hagueren de fer importants i costosos desmunts. Aquesta circumstància permet deduir que l'actual plataforma en la qual es troba l'actual monestir de Santa Maria i l'esglesiola de Sant Iscle en un primer moment era un terreny discontinu ple de roques i vegetació.

En aquells primers moments la topografia montserratina no presentava la mateixa fisonomia actual. Tal com constata l'abat Muntadas en la seva història montserratina (*Montserrat, su pasado, su presente y su futuro* 1871) en els primers moments és més que probable que l'espai ocupat per la primitiva esglesiola de Santa Maria era força abrupte i des d'aquest indret s'iniciava una pendent pronunciada cap el torrent de Santa Maria. Tenint en compte que, en aquells temps, no es tenien masses medis per desfer la dura roca montserratina és d'admirar la feina que deuriem fer els primitius monjos per habilitar un espai per acollir el pelegrins que pujaven al monestir.



Monestir de Santa Maria de Montserrat. Recreació del que podria ser la primitiva esglesiola de Santa Maria